

Омидов Ш. Тўқуни
Аҳмад мен осилиб турганимда ҳам ёнимга келди. Оёғим осмондан қилиб осилгандим. Оёкларим яхшигина керилиб иккита алоҳида темирга боғланганди.

Ўша жойда суякларим синмаганлиги учун онамга қарздор эканлигимни ҳис қилдим. Мени икки ярим йил эмизгандилар. Шунинг учун суякларим кучли экан.

Ох, менинг бечора онажоним! Сизни бир бора кўра олсайдим, сизни бир бора ҳидлай олсайдим ва сизга қараб:

– Сутингиз мени динсиз бўлишдан қутқара олмади. Лекин, суякларимни синишидан қутқариб қолди. Менга шунча вақт сут берганингиз учун сиздан миннатдорман онажон, дегим келди.

Аҳмад яна ўша саволини сўради:

– Қалайсан Каан?

Хаёлимга келган минг хил ҳақоратлардан кейин илова қилдим:

– Бу ҳаётда учта орзуим бор эди. Энди тўртда бўлди. Буларнинг энг биринчиси Тургутни кўриш эди. Лекин, сен Тургутдан ўтиб кетдинг. Энди энг катта орзуим сени ўлдириш!

Қаҳқаҳа отиб кулди:

Шунча пайт тортган азобларим бир тараф, Аҳмаднинг «Қалайсан Каан?» деб сўраши бир тараф эди. Балки, бунга ишонмасиз, лекин шундай эди.

Фаластин оскичи дейилган нарсага маълум вақтларда тўлиқ бир йил осилдим. Аҳмад мени умумий ҳисобда икки йил қийноққа солганди. Шундай қилиб ханузгача номини ва қаердалигини ўзим билмаган камокхонада олти йилимни ўтказдим.

Бир куни Аҳмад яна итларига буйруқ бериб, қўлларимни қайиртириб кудукнинг бошига олиб борди. Аҳмаднинг оғзида сақич бор эди. Қўлида таёк билан буйруқ берарди. Шундай қилиб қалин темирлар устидан юриб, кудукнинг ўртасига келдим.

Ярим кечаси бўлиб қолганди. Аҳмад соқчи Ли билан кудукнинг бошига келди. Уни олдимда кўришим биланоқ чеккага тортдим ва ўша заҳотиёқ кудукқа ташлаб юбордим.

Пастда типирчилаб «Ли кутқар мени, Ли...» деб бақирарди. Уни мазза қилиб томоша қилардим. Жуда ҳам яйраётгандим. У типирчиллагани сари завқланганимдан еттинчи осмонда учардим.

Тепадан пастга қараб бақирдим:

– Қалейсан Аҳмад? Кечирасан Лоҳ? Яхши бўлсанг керак. Кудук сичқонлари роса очикқан бўлса керак. Гўштинг уларга ёқиб тушади, кўппак!

Кўп ўтмай Аҳмад ўлди. Лига қарадим. Кулимсираганича жавоб берди:

– Мен ҳеч нарса кўрмадим. Сен нимадир қилдингми? Хонамга келиб жойимга ётиб мазза қилиб ухладим.

Менга кўп азоб беришганди! Хали ҳам унга бўлган ғазабим туггани йўқ. Нима қилсам ҳам унинг ўзимдан чиқариб юбора олмадим.

Биринчи қилган ишим бўлиб ўтган воқеъани Фотихга айтиб бериш бўлди. Фотих севинганидан ўйинга туша бошлади. Аҳмаднинг йўқлигини икки кунгача ҳеч ким билмади. Қудукда кўришадиган бўлсалар ҳам таний олишмасди. Бу ерга маҳкумлардан биронтаси тушиб кетган бўлса керак, деб ўйлашарди.

Бир марта бўлимга келишиб сўрашди. Мени кўрқув босди. Ли мени сотиб қўйган бўлиши мумкинми? Мени алдаган бўлиши мумкинми?

Кўркувим кун сайин ортиб борди. Ниҳоят ўзимга ўзим тасалли бердим:

– Хавотир олма Каан. У кўпакни ўлдирганинг учун ўлсанг ҳам арзийди.

Оҳ... хотиржам бўлдим.

Ҳамма жойдан қидиришди, лекин Аҳмадни топишолмади. Хотиржам бўлганим билан сал кўркувим бор эди. Бу кўркувимни Лига айтиб бердим. Менга тасалли берди:

– Кўркма, ўлсам ҳам айтмайман.

Ҳақиқатдан ҳеч кимга айтмади. «Хитойликларнинг ҳам номуслиси бор экан» деб қўйдим. Албатта бор эди. Лекин мен бир пайтлари хитойликларнинг номуслилари борлигига бўлган ишончимни йўқотгандим.

Фотих фурсат бўлиши билан мени кучоқлаб «Ака қўлингизни беринг бир ўпиб кўяй», дерди. У ҳам сокчи Танкани кўз остига олиб кўйганди. Танка Фотихнинг асабига тегарди. Бир куни олдимга келиб иккала кўлимни ўпа бошлади:

– Ака ўнг қўлингизни Аҳмад учун ўпдим. Келинг, чап қўлингизни Танка учун ўпайин, уни ҳам ишини битиринг, дедим.

Кулишдик.

Қойил... бир неча йил ўтганидан кейин мана шундай нашъаланиб кулаётгандим.

Бу ерда яна олти йил қолиб кетдим. Минг кишилиқ бўлинмада юз киши қолгандик. Қолганлар қийноққа чидолмай ўлиб кетишганди. Бу рақам фақатгина бизнинг катта бўлинмада ўлганларга тегишли эди. Бошқа бўлинмада ўлганларни ҳам кўшиб ҳисоблайдиган бўлсак, бу минглаб инсонларнинг совун қилинганини билдиради.

Халққа ҳаловат олиб келадиган ҳой бу коммунизм! Афсуски, халқдан совун қилишаркан, холос.

Шу вақт оралиғида уч марта ғалати равишда суд қилиндим, бори шу. Суд қилишса ҳам, барибир ҳеч нарса ўзгармасди.

Чунки, сиз ҳақингиздаги айбнома ҳам далил, ҳам хулоса эди.

Динсиз тузилган ҳуқуқ ва суд қарорларининг
ҳулосаси шу эди. Айбланиш дегани айти пайтда суд
ҳам тугади дегани эди.

Халқ судлари эмиш... Кулгимни қистатманг
мени...

Оловдан туғилган олов

Қамоқхонага 1953 йилда киргандим. 1969
йилга келиб шунча қийноқларга қарамай ҳали ҳам
тирик эдим.

Мени ва бир неча маҳкумларни бу қўрқинчли
қамоқхонадан олиб Ўримчи биринчи қамоқхонасига
юборди.

Ҳар ҳолда энди қийноқ кўрмасдим. У ерга
боргандан кейин жуда ҳайрон қолдим.

Мени ўттиз кишилик бўлинмага ташлашди.
Ҳайрат! Бу бўлинмада эркак ва аёллар аралаш эди.

Бу ерда катта бўлинмалар йўқ эди. Лекин,
қоидалар ўша-ўша эди.

Яна очлик... Яна йўқчилик... Яна қамчи... Яна
тош қонлари... Яна ўша кўз кўриб қулоқ эшитмаган
қийноқлар...

Бўлинмада зинода айбланиб ётган аёллар бор
эди. Лекин, йигирма бир йиллик қамоқхона ҳаётимда
зино сабабидан ётган биронта эркак кишини
кўрмадим.

Аёллар орасидаги ёш қиз эътиборимни тортди.

Бу маҳкум киз бошқа маҳкум аёлларга умуман ўхшамасди.

«Эркак ва аёл тенг бўлгани учун уларни эркак ва аёл бўлинмаларга ажратишнинг ҳожати йўқ»миш!

Бир миқдори бўлмаган истаклар, албатта, бир жойда тикилишга маҳкумдир. Эркак ва аёл тенглиги масаласида аниқ чегара маълум бўлмагани учун айнан тенгликни ёйишаётганди.

Бешта аёлнинг исмини унутмадим. Булар Сожида, Майнур, Ойгул, Малика ва Севимгул эди.

Севимгул умуман бошқача эди. Оғирбосиқ, эркакларга осилмайдиган, қийноқдан келиб қийноққа кетадиган, маданиятли ва жуда чиройли киз эди.

Бир марта ундан жинойтини сўрадим. Менга ғалати қараб кўйди. Маъноли жавоб берди:

– Бу режимда туғилишнинг ўзи жинойт!

Жуда чиройли ва ўта маъноли жавоб эди. Лекин, мен бошқа нарсани билишни хоҳлаётгандим.

Бир неча йиллардан кейин илк бора бошқасига қизиқиб қолгандим. Буларнинг ягона сабаби Севимгулнинг гўзал ахлоқи эди. Лекин, менга юзини бурмасди. У ҳақ эди. Ким билади дейсиз, шунча йил мобайнида ундан нечтаси шу саволни сўраган экан.

Бироз ўзимга келишим биланок Тургут хаёлимга келарди. Ичим ёнарди. Уни кўрмасдан ўлишни хоҳламасдим.

Бу ердан бир ойна топиб ўзимга қарадим. Бечора мен. Не аҳволдамана!

Яна бир киши мавсумига ҳам кириб келгандик!
Эркак ва аёлни ажратмасдан туриб замонавий
мафкуралар эркак ва аёлни ажрата олмайди(!). Бизнинг
узоқларга олиб бориб кечгача ишлатишар кейин яна
зиндонга қайтариб олиб келишарди.

Бу сафар оёқларимизда кишан деган иллат билан
бирга оғир темирлар ҳам бор эди. Совукдан ҳам
титраётгандик.

Бир куни яна навбатга турдик... Кишан
солинишини кутаётгандик. Навбатма-навбат
кишанлар солинаётганди. Тўсатдан бир комиссар бор
овози билан бақирди:

– Навбатга тулинг! Қамокхона мудири
махбусларни тафтиш қилиш учун чиқибди. Бу ерга
келаётганмиш.

Ўзи сафга тизилгандик. Лекин, бу сафар яна ҳам
яхшироқ сафландик. Бир хил кийимда эдик. Бизнинг
нимамизни тафтиш қиларкин, ҳайронман. Сафга
тизилган ҳолимизда роса кутдик.

Қамокхона мудири келди.

У сафнинг бошидан махбусларни бирма-бир
кўздан кечириб, биз тарафга қараб келаётганди.

– Қамокхона мудири қаттиққўл экан. Ҳеч ҳам
кулмас экан, деган гапларни махбуслардан
эшитардик.

Мудир менинг рўпарамга келганида ҳаммамизга
қараб «Қалайсизлар?», деб сўради. Устимдан сув
қуйгандай бўлди.

Бу овоз... Бу овоз Тургутнинг овози! Эй Аллоҳим! Менга чидайдиган куч бер!

Кўзларига қарадим. Ҳа, ҳа анча қариб қолибди, лекин ўша эди. Мени қўрқинчли титроқ босди. Ўзимдан кетишимга сал қолди.

Эй Аллоҳим! Мен энди нима қилай?

Ўзимни ҳар қанча тийсам ҳам кўзларимдан тинимсиз ёш оқарди.

Бечора кўзлар. Энди бунинг навбатими? Тўхтанг, мени сотиб қўйманг.

Йиғлаётганимда диққатини тортмаслик учун бошимни буриб олдим.

Юзлаб маҳбуснинг юзи мудирга ўтирилган пайтда бир кишининг юзи ўтирилгани ҳамманинг эътиборига тушиши табиий.

Мени билиб қолди.

– Ҳой сен! Нега юзингни биздан буриб олдинг?

Яна юзимни бурдим. Мени танимади. Лекин, йиғлаганимни билди. Қандай қилиб йиғламаслик мумкин. У менинг акам эди. Кейинчалик ғаддорлашганди. Ҳозир эса, ўша ғаддорлигининг мукофотини мана шундай олаётганди.

У билан ўтказган кунларимизни эсладим. Ажойиб болалар эдик. Икки жон дўст ва ўртоқ. Коммунизм келди, орамизга кирди ва қаршимда турган одам менга йигирма йилдан бери қийноққа солдирыпти. Онасини, отасини ҳам сотди! Эвазига камоқхона мудирлиги лавозимини беришибди!

Бир лаҳзада ўтмишга сингиб кетдим.
Хотираларим мени биргаликда тушган расмимизга олиб кетди. Расмда ундан биров узокрокда турибман. Мендан жаҳли чиқиб «Нега мендан узокда турибсан?» Бу расмни йиртиб юбораман», деганди. У билан шундай кунларимиз ўтганди. Бу ҳолга қандай қилиб келиб қолганимизга йиғлагим келарди. Ваҳоланки, йиғлаш учун сабаблар шунақанги кўпки...

Йиғлаётганимни билиб менга яқинроқ келди. Баланд овозда мендан сўради:

– Сен! Нега йиғлаяпсан? Бошимни олдинга эгдим. Ғазабланди:

– Жавоб бер, нега йиғлаяпсан? Ёшли кўзларим билан унинг кўзларига тик қарадим. Бир муддат унга қараб турдим. Кейин баланд овозда жавоб бердим:

– Мени йиғлашга арзийдиган сабабларим кўп. Сизга қайси бирини айтиб берай?

Унинг кўзларига шунчалик тик қараб турардимки, ундан кўзларимни узолмасдим.

У ҳам менга диққат билан қарарди. Бирдан ранги ўзгариб кетди... Шошганча менга такрор-такрор қарарди. Мендан кўзларини узолмади. Бир муддат шундай туриб қолди. Кейин сўради:

– Исминг нима?

Кўз ёшларим ёмғирдай оқаркан жавоб бердим:

– Исминг Каан, жаноб. У қотиб қолди.

Ўзини таништира олмади. Менинг маҳбуслигим унга зарар бериб қўйиши мумкин эди. Тўсатдан буйруқ бериб қолди:

– Бўлди, буларни олиб кетинглар. Анча узоқлашганимиздан кейин қайрилиб унга қарадим. Турган жойида ҳайкалдек қотганича менга қараб турарди.

Бўлинмага келганимизда ўзимга келдим. Тургут қаршимда тургандек эди гўё. Уни ёлғиз бир жойда учратиш ва ичимдаги саволларни сўраш орзуси яна ҳам катталашди.

– Энди қалайсан, Тургут? Бу саволни ундан албатта сўрайман.

Тургутга бўлган нафратим ичимни ёқиб юборди. Кейинчалик доим шуларни ўйладим:

«Мусулмонлар нима қилмаганликлари учун бу коммунизм деган бало туғилди?!»

Кўзларим Севимгулда эди. Бечора қиз! У қайси жинояти учун бу ерларда юрганди?

Юзини маҳзунлик қамраб олганди. Ёш бўлишига қарамай юзларига чизиклар тушганди.

Тош конида ҳам унга қараб турардим гоҳида. Эркаклар билан бир хил ишларди. Динсизлик ўртанган тенглик...

– Сен инқилобчимидинг?

– Коммунизм келганидан кейин кимнинг бошқача бўлишга ҳаққи борки...

– Жиноятнинг нималигини энди айтмайсанми?

Бўлинмада мусулмонлар кўпчилик Севимгулга бошқача ниятда қараётганимни билиб огоҳлантирганлар ҳам бўлди.

Мусулмонларнинг мана шу ишларига қоламан. Бир аёлга шилқимлик қилиндими уни ўсингилларига шилқимлик қилингандек ҳимоя қиладилар. Мусулмон руҳияти чиндан ҳам мусулмон бўлса, дунёнинг ҳамма жойида бир хил бўлади.

Севимгулнинг пок ниятимдан шубҳаси қолмаганди. Бир йил ўтганидан кейин «яхши акажон» деб айтиб беришни бошлади.

– Шарқий Туркистоннинг Ўримчи шаҳрида 1943-йилда дунёга келганман.

Ўрта мактабни ўша жойда татар тилида битирганман. Лицейни уйғур тилида тамомладим. Шарқий Туркистон тиббиёт факультетида ўқий бошладим.

У ерда хитойликлар кўп эди. Бизнинг таомларимиз билан уларнинг таомлари бир хил эди. Таомлардаги гўштнинг рангига қарасак, жуда ҳам оппоқ. Бунини дўстларимиздан сўрадик:

– Бу гўштнинг ранги нега оқ? Масъуллар жавоб беришди:

– Чўчка гўшти оқ бўлади. Меъдам бузилганини сездим.

Биз ислом аҳкомларини билмасак ва етарлича амал қилмасак ҳам, чўчка гўштининг ҳаромлигини яхши билардик.

Шарқий туркистонлик ўн икки ўқувчи тўпландик ва:

– Бунақаси кетмайди. Ҳаққимизни талаб қиламиз. Бизга бошқа таом берилсин, дедик.

Фаол ва кўрқмас ёшлар эдик. Айтганча, нимадан кўрқардикки? Коммунизм фашизм эмас эди, шунинг учун кўрқмасдик. У халқнинг истакларига кулоқ соларди. Осиб ўлдириб юборганлари бўларди, лекин улар ватан хоинлари эди. Рус жосуслари эди. Биз эса, оддий инсоний ҳуқуқларимизни талаб қилаётгандик. Заррача иймонимиз бизни йўлимиздан қайтармасди. Факультет бошқарувига чиқдик, фойдаси бўлмади. Биз ҳам «Хурриятни тарғиб қиладиган газета очамиз ва ҳаққимизни талаб қиламиз», дедик ва жамиятни очдик. Мақсадимиз овозимизни давлатга эшиттириш эди.

Бош вазиримиз Абдулазиз исмли уйғур турк йигити бўлиб, жуда ҳам фаол эди.

– Биз туркларга ҳеч ким чўчка гўштини едира олмайди, деди.

Ҳақиқатдан ҳам, турклар ҳам бошқа ирқдаги мусулмонлар ҳам то динсизлашмагунларича чўчка гўштини емайдилар.

Мен хар доим ўйлардим.

Чўчка гўшти харомдир, деган ҳам Куръоннинг одам ўлдирманг, намозни мукамал адо қилинг, закотни тўлиқ қилиб беринг деган буйруқларга Куръоннинг оятларидир. Нима учун чўчка гўштини емасликка риоя қилингани каби бошқа буйруқларга ҳам риоя қилинмайди? Бунинг жавобини ханузгача тополмадим.

Ўн икки ўртоқ тарафидан қурилган жамиятда мен фаол эдим. Ўзимизча мақтаниб кўярдик:

– Коммунизм бошқача. Агар фашист режимда бўлганимизда эди, бу жамиятни қуролмасдик.

1963-йил 29-апрель санаси эди. Факультетда ҳамма шошаётган эди. Ўқишга масъуллар ҳаяжонда эдилар.

Барча ўқишларга буйруқ берилибди. Ҳаммамиз ўша куни майдонга олиб борилдик. Минглаб ўқувчининг кўз ўнгида бир киши микрофонни олиб, барча ўқувчилар эшитадиган даражада гапира бошлади:

– Қадрли йўлдошлар! Фашизмга қарши режим сифатида коммунизм туғилди. Лекин, коммунизмга советлар қора сурқашди. Советлар коммунизмни йўлга қўйишмади, қўйишолмади. Коммунизмнинг ҳақиқий юзини дунёга Хитой Халқ Республикаси кўрсатиб беради ва бу режим сизларга омонат қолдирилади. Эртанинг буюклари, бошқарувчилари

сизлар бўласизлар ва сизлар сабабли коммунизм ўзининг олтин даврини яшайди. Фашист руслари, буларни қилишолмади, лекин сизлар қиласизлар! Шунинг учун руслар бизни ўз домига тортолмагач, орамизга жосусларини юбормоқда. Бу жосуслар юртимизни сотишмоқда... Юртимизни русларга беришни хоҳлашмоқда. Орангиздан баъзи хоинликка мойиллиларини топиб, уларни сотиб олишмоқда.

Биз бу гапларни эшитиб, нафратланиб кетдик. Бу ўқувчилар юртимизни русларга қандай қилиб сотиши мумкин?

Коммунизм бошқарувининг остига кириш билан хитойликларга сотилганимиздан хатто хабаримиз ҳам йўқ эди.

Гапираётган сўради:

– Бу ватан хоинларининг жазосини берамизми?

Ҳаммамиз бирдан бақирдик:

– Берамиз. Бу виждонсизларни жазосиз қолдирмаймиз!

– Яхши, у ҳолда уларнинг исмини ўқиймиз.

Жон қулоғимиз билан исмларни эшитдик. Булар бизнинг исмларимиз эди. Албатта, уларнинг орасида менинг ҳам исмим бор эди.

Бизни ўртага чиқаришди. Биз орқали ўқувчиларга огоҳлантириш бериб, ҳам золимликларини ҳам, ожизликларини намоён этишарди.

Қўл оёқларимизни боғлашди. Ҳар биримизни бошқа-бошқа машинага солишиб, рус жосусларини ушлаган қахрамонлардек олиб кетишди.

Севимгул шуларни айтиб бераётганида бўлинмага соқчи кириб қолгач, мавзуни шу жойида тўхтатди:

– Қолганини кейин айтиб бераман Каан Бей деди.

Қизиққанимдан ёрилиб кетай дердим. Унга қандай кийноқларни қўллашган экан? Бу ифлос режим эркак ва аёл тенглигига риоя қилганмиди ёки аёлларга ундан ҳам баттарроқ жазо берганмиди?

Шунингдек, бўлинмамиздаги Исмат амаки билан тез-тез суҳбатлашиб турардик. У билан дардлашгим келарди. Жуда ҳам ажойиб, комил инсон эди. Хос мусулмон эди. Ислоннинг аҳкомларини шунақанги чиройли айтиб берар эдики, эшитиб тўймасдим.

Тургут жонимни кўп оғритгани учун кўпинча Исмат амакининг олдига борардим. Исмат амаки ҳам имом бўлган экан. Шу қамоқхонадагиларнинг кўпи имом ва мударрислар эди.

– Исмат амаки, дедим, ичимга сиғмай... Ёрилиб кетай деяпман Исмат амаки. Уч кундан бери бу жой юрагимни сиқиб юборди. Бундан кейин қанақа кийноққа солишларини билмаслик ҳам эзиб юборар эди.